[א] **וישמע** הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד[א] וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב [ב] ויראו כל העדה כי גוע אהרן וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו[א] כדריש לקיש [ב] דאמר ר"ל כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא מי דמי התם כנען הכא סיחון תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה לסייח[ב] במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערד שמו איכא דאמרי ערד שדומה לערוד במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו סיחון שמו ואימא ר"ה אייר לא סלקא דעתך דכתיב [ג] ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וכתיב [ד] ויהי בשנה השנית בחדש השני (א) נעלה הענן מעל משכן העדות מדקאי בניסן וקרי לה שנה שנית וקאי באייר וקרי לה שנה שני' מכלל דר"ה לאו אייר הוא ואימא ר"ה סיון לא ס"ד דכתיב [ה] בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ואם איתא בחדש השלישי בשנה השנית לצאת וגו' מיבעי ליה ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר אלא אמר ר"א מהכא [ו] ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו מאי שני לאו[ג] שני לירח שמונין בו למלכותו מתקיף לה רבינא ואימא שני בחדש א"כ שני בחדש בהדיא הוה כתיב ביה ואימא בשני בשבת חדא דלא אשכחן שני בשבת דכתיב ועוד מקיש שני בתרא לשני קמא מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש תניא כוותיה דר' יוחנן מניין שאין מונין להם למלכים אלא מניסן שנא' [ז] ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' וכתיב[ד] [ח] ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וגו' [וכתיב [ט] ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש[ט]] וכתיב [י] אחרי הכותו את סיחון וגו' ואומר וישמע הכנעני וגו' ואומר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו' ואומר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית וגו' ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו' ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' ואומר ויחל לבנות וגו'. א"ר חסדא [ג] לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן שנא' [כ] דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים וגו' וכתיב [ל] ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' לארתחשסתא וגו' מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים מכלל דר"ה לאו ניסן הוא בשלמא היאך מפרש דלארתחשסתא אלא האי ממאי דלארתחשסתא דילמא

למניינא

אלא וייראו. נתגלו: כדריש לקיש. כי גוע נתינת טעם הוא לדבר שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן שלשון כי בד' לשונות משמש במקרא פעמים בא במקום אם פעמי' בא במקום דילמא שמא פעמי' בא במקום דהא שנותן טעם לדבר פעמים בא במקום אלא וסותר את דבור שלפניו כי יהיה להם דבר (שמות יח) כי תפגע (שם כג) כי יקרא קן (דברים כב) כולן לשון אם הם וכן כי תבאו (שמות יב) כי תלכון (שם ג) כי תכלה (דברים כו) כי תשא (שמות ל) וכל המשמשין במקום כאשר ובמקום אשר כולן לשון אם הם שמצינו בכמה מקומות אם משמש לשון כאשר ולשון אשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו) שהרי בודאי יהיה ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) הרי זה וכאשר תקריב שהרי חובה הוא[ד] וכן אם כסף תלוה (שמות כב) אם יבלענו ממקומו (איוב ח) המדבר בשלות רשעים. דילמא כגון כי תאמר בלבבך (דברים ז) שמא תאמר רבים הגוים האלה לא תאמר כן לא תירא מהם כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא כה) כי תראה חמור שונאך וחדלת (שמות כג) (כי תראה והתעלמת[ו]) והרבה כאלו לשון שמא הן. לא צחקתי כי יראה (בראשית יח) ה"ז לשון דהא לפי שיראה. ויאמר לא כי צחקת (שם) ה"ז לשון אלא. כי גוע אהרן כשאתה קורא ויראו הרי זה לשון דהא הודו לה' כי טוב (תהלים קיח) שהרי טוב לא תקפוץ את ידך וגו' (דברים טו) אלא פתוח תפתח[ז]: סייח. עייר בן סוס: ערוד. חמור הבר: ואימא אב ואימא אדר. דכל חדשים שבין אב לשבט פקע[ח] לן לעיל מדקאי באב וקרי ליה שנת ארבעים כו': מאי שני. דהדר כתב פעם אחרת בקרא בשני מהכא שמעי' דשני לירח שמונין בו למלכים: שני בחדש בהדיא הוי כתיב ביה. כדכתיב בכמה מקומות באחד לחדש וכתיב בשנה השלישית[ט] בעשור לחודש: שני בשבת לא אשכחן דכתיב ביה קרא. דהדר ביה קרא בשני: תניא כוותיה דר' יוחנן. בכולי קראי דאייתי לעיל:

ויצא

וישמע הכנעני מלך ערד. במדרש[ס] אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה[י] היות כמלך ערד אבל מ"מ דייק שפיר דהוה סיחון קיים מדשינה עמלק עצמו לבא כדמותו ונראה דמההוא דמסעי קא דריש דלאי מההוא דחקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' חומש[כ]:

אלא וייראו כדר"ל. כלומר שנתגלו לפי שמת אהרן והיינו בלשון דהא דלאי אמרת ויראו[ל] לשון ראייה אין מתיישב לפרש האי כי בשום [אחד[מ]] מהנך בארבע לשונות מיהו קשיא דילמא לשון כאשר (ב) כלומר ויראו כאשר גוע אהרן כמו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו (בראשית נ) ויראו פלשתים כי מת גבורם (שמואל א יז) ושמא אין מתיישב כאן כמו בהני והא דמפרשין קראי בלשון כאשר כמו כי בא סוס פרעה (שמות טו) כי תרבו ופריתם (ירמיה ג) אין זה לשון חמישי כדפירש בקונטרס דכי תבא וכי תלכון כי תשא כי תכלה וכל המשמשין בלשון כאשר לשון אם הם משמשין שמצינו בכמה דוכתי אם משמש בלשון כאשר כמו ואם יהיה היובל הרי זה כאשר יהיה שהרי ודאי יהיה וכן ואם תקריב מנחת בכורים ה"ז כאשר תקריב שהרי הוא חובה[ד] ומה שפי' כאן בקונטרס כל המשמש בלשון אשר לשון אם הם לא יתכן ובסוף המגרש (גיטין דף צ.) פירש בקונטרס שהם לשון דהא וכן עיקר:

אי דילמא אלא דהא. כי ימצא כי יקרא כי תראה כי תפגע כולם ל' אם הם וכן רובם כי תאמר בלבבך אין שייך לפרש בלשון אם דהוה משמע לשון אם תאמר לא תירא הא אם לא תאמר תירא וע"כ לשון דילמא הוא כלומ' שמא תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' לא תאמר כן וכן [י] כי תאמר[נ] מה נרדף לו [י] וכי תאמרו מה נאכל [ח] כי תראה חמור שונאך[ס] כי גוע אהרן דמשמע[ע] לשון דהא והיינו לשון אשר:

ערד שמו. ופשטיה דקרא ערד שם המדינה או שם עירו:

וקאי באייר וקרי ליה שנה השנית. ואין לומר דקרא דאייר להקמת המשכן הוא דקחשיב ולעולם ר"ה אייר דאמר שנה השנית לג"ש כדאמר לעיל גבי שנת מ' ושנת כ' ומיהו הוה מצי לאתויי קרא דפרשת במדבר סיני ולא הוה צריך לגזרה שוה זו דמפרש ביה קרא באחד לחדש [השני] בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים (במדבר א):

שני בשבת לא אשכחן. והא דכתיב ויהי בוקר יום שני (בראשית א) מפרש בירושלמי[ט] אין למדין מברייתו של עולם כלומר דלאו אשבת קאי אלא שהיה יום שני לברייתו של עולם:

תניא כוותיה דר' יוחנן. לאו לאפוקי דר' אלעזר דהא מייתי נמי דר' אלעזר בהך ברייתא ובקרא דר' אלעזר לא סגי דהוה אמינא דלשלמה ודאי הוי שני לירח שמונין לו למלכותו לפי שעמד בניסן אבל לשאר מלכים לא להכי צריך נמי דמקיש ליציאת מצרים:

מכלל דניסן לאו ראש השנה. אע"פ שיש כמה חדשים בין ניסן לתשרי שיש לומר שהם ראש השנה מ"מ הואיל דאפיקתיה מניסן אוקמיה אתשרי דאשכחן דהוה ראש השנה לכמה דברים לשמיטין וליובלות (ג):

למניינא

רבינו חננאל

וישמע הכנעני מלך ערד ותנא הוא ערד הוא סיחון ומה שמועה שמע. שמע כי מת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד וכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו' אחרי הכותו את סיחון ש"מ אחר מיתתו של אהרן זה המעשה. וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים ש"מ דראש השנה שמונים ליציאת מצרים לאו תשרי הוא. **ואימא ר"ה אייר ודחינן לא ס"ד כו'.** ואימא סיון ודחינן לא ס"ד כו'. ואקשינן ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר ולמה הניח אלול ותשרי ומרחשון וכסליו וטבת לפי שבפי' דהאם המקרא הוא שאמרנו מדקאי באב במיתת אהרן וקרי לה שנת ארבעים וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים ש"מ כי מאב ועד שבט אין אחד מהן ר"ה. שאילו היה אחד מהן ר"ה בארבעים ואחת הוה ליה למכתב אלא ודאי בהני כולי (האי) ליכא לספוקא בחד מינייהו דהוא ר"ה ובתמוז ובאב ובאדר לא מצא פסוק לדחות. ואמר ר' אלעזר מהכא ויחל לבנותו בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו. מקיש שני בתרא לשני קמא מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש ש"מ. מדאייר הוא חדש שני שמונין בו למלכותו ר"ה למלכותו ניסן. **תניא** כוותיה דר' יוחנן מנין למלכים שאין מונין להן אלא מניסן שנא' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו': **אמר רב חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל** אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן דכתי' דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו [שנת עשרים] וגו'. וכתיב ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך

* * *

ליקוטי רש"י

וסיפרי עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ בשכר שתירש תכנס כלומר מפני שיביאך ובשתבואו אל הארץ אתם זקוקים למצות הללו וכי בא סוס פרעה וגו' מפני שבא סוס פרעה וגו' לפיכך ותקח מרים וגו' וכל (כגון) אלו שאין אתה יכול לפותרן בלשון מפני ונפתרין בלשון כאשר כמו כי יאמרו אליכם בניכם כי יהיה להם דבר כולן לשון אם הם [גיטין צ.]. **לארתחשסתא.** הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך [נחמיה ב א]. דריוש השני שמלך אחר אחשורוש ונקרא שלשה שמות דריוש כורש ארתחשסתא [מגילה יא:]. הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא ע"ש המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראי' פרעה [עזרא ו יד]. **דברי נחמיה וגו'.** מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה. **שנת עשרים.** היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ר"ה (ג:) מצאנו שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שנ' למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ' לארתחשסתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת כ' וגומר הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסליו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוח' בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה [נחמיה א א].

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' תוספתא ריש פרק יא דסוטה, ב) גיטין צ. תענית ט. שבועות מט: [פסחים לג:], ג) [לקמן ח.], ד) מכילתא ס"פ יתרו פסוק כב, ה) [תנחומא פ' חקת], ו) [איוב יט], ז) ויקרא כה, כ, ח) שמות כג, ה, ט) ריש מכילתין.

* * *

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן: (ב) תום' ד"ה אלא כו' דילמא לשון כאשר הוא כלומר: (ג) ד"ה מכלל כו' לשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות והס"ד:

* * *

תורה אור השלם

א) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: [במדבר כא, א]

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [במדבר לג, מ]

ב) וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: [במדבר כ, כט]

ג) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן: [שמות מ, יז]

ד) וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: [במדבר י, יא]

ה) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: [שמות יט, א]

ו) וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ: [דברי הימים ב' ג, ב]

ז) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַייָ: [מלכים א' ו, א]

ח) וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: [במדבר לג, לח]

ט) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ אֲלֵהֶם: [דברים א, ג]

י) אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: [דברים א, ד]

כ) דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵיו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: [נחמיה א, א]

ל) וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: [נחמיה ב, א]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובילקו"ש (חקת רמז תשסד) **ויראו** (ונקוד וַיֵּרָאוּ), וכ"ה ברש"י ותוס' שבדפו"י, וכ"ה נכון (דק"ס), והיינו לפי מה שפי' רש"י ותוס' "נתגלו", אך עי' תוס' הרא"ש דמשמע שפי' מלשון יראה (פחד): ב] [פי' שהוא קל ברגליו. ערוך] (גליון): ג] תיבת "לאו" ליתא בכת"י: ד] בכת"י **ואומר** (וכן בכל הברייתא), וכ"ה נכון, דאילו "וכתיב" אינו לישנא דברייתא (דק"ס): ה] רש"א (גליון): ו] ח"מ מ"ז (גליון): ז] תיבות "לא תקפוץ ידך וגו' **כי פתוח תפתח**" שייך לעיל אחר תיבות ה"ז לשון אלא (חכמת מנוח, ומה שמוסיף "כי פתוח תפתח" כ"ה בכת"י ודפוס קראקא): ח] צ"ל **נפקא** (דפוס פיזרו וכת"י): ט] בשנה **התשיעית בחודש העשירי** בעשור לחודש, כצ"ל עפ"י קרא דיחזקאל רפכ"ד (הג"ר שמחה מדעסויא), וכעי"ז ביחזקאל רפ"כ ובמלכים ב' רפכ"ה ובירמיה נב, ד: י] עיין מהרש"א שהכוונה ששינה הלשון מן הכסות וכפירש"י בחומש, אולם בילקוט שמעוני (רמז תשסד) כתוב דלבושיהון ושיחתן היו של כנענים (ערוך לנר): כ] "ורש"י לא דק בפי' חומש" אינו בכת"י (מהרש"א): ל] צ"ל **ויראו** (באה"מ): מ] ח"מ (גליון): נ] צ"ל **תאמרו** (מהרש"א): ס] עיין מהרש"א וחכמת מנוח: ע] צ"ל **משמע** (באה"מ):

רבינו חננאל

וגמר שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מה זה שנת עשרים לארתחשס' אף זה שנת עשרים לארתחשסתא ומדקאי בכסליו וקרי לה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי לה שנת עשרים מכלל דר"ה שלהם לא ניסן דאי לא שנת עשרים ואחת הוה ליה למכתב א) י"ב ופשוטה היא: **מותיב רב יוסף ביום כ"ד לחדש** בששי בשנת שתים לדריוש המלך. [וכתיב] בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי וגו' ואם איתא דמתשרי מנינן להו בשביעי בשנת שלש מיבעי ליה למימר ופריק ר' אבהו כורש מלך כשר הוה ומנו לו כמלכי ישראל מניסן. **ואתקיף** רב יוסף על הא דר' אבהו חדא דא"כ מפני שהיה מלך כשר מנו לו כמלכי ישראל מניסן קשו קראי אהדדי. ב) וכי פעם מונין לו מניסן ופעם מונין לו מתשרי דהא הני קראי דקא מפרש רב חסדא מראין כי מתשרי מנו לארתחשסתא והוא דריוש והכא קא אמרת מניסן מנו ליה וקשו קראי אהדדי. **ועוד כתיב לגבי דריוש עצמו** ושיציא בית' דנא עד יום תלתא לירח אדר דהיא שנת שית למלכו' דריוש מלכא. ותני עלה באותו הזמן כלומר באדר לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו. וכתיב ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך ואם איתא דמניסן מנינן ליה קאי באדר בשנת שית הגיע ניסן הנה נכנסה שנה שביעית בניסן אחר עוד נכנסה שנה שמינית ואם איתא דמניסן מנינן לדריוש עצמו בחדש החמישי שנה שמינית הוה ליה למכתב ועוד מי דמי התם כורש כלומר הוא היה מלך כשר ולו לכורש מנו (לא) מניסן כמלכי ישראל הכא דריוש. **ופרקינן תנא הוא כורש** הוא דריוש הוא ארתחשסתא. מ"מ קשו קראי אהדדי ופריק ר' יצחק ל"ק כאן קודם שהחמיץ כלומר שלש [או] ארבע שנים מנו לו מניסן ומשנה ששית ולמעלה כיון שהחמיץ מנו לו מתשרי. **ואתקיף עלה רב כהנא** והא הני קראי מפרשי דבבנין הבית הוו עסקי ומי החמיץ קודם שיבנה הבית והא כתיב

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דחסר וצ"ל וממאי דמעשה דכסליו קדים וכו' לא ס"ד וכו' ופשוטה היא. ב) נראה מזה כי רבינו היה גורס חדא דא"כ קשו קראי אהדדי ועוד דכתיב ושיציא ביתא וכו' ועי' בתוס' כאן ד"ה שנת ודו"ק.

למנינא אחרינא הוא אמר רב פפא [א] שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מה התם לארתחשסתא אף הכא לארתחשסתא וממאי דמעשה דכסליו קדים דילמא מעשה דניסן קדים לא ס"ד דתניא דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו שנאמר א) דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדולה ובחרפה וחומת ירושלם מפורצת ושעריה נצתו באש אמרן נחמיה למלך בניסן שנאמר ב) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד ואומר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אוכלו באש ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה [אל] עיר קברות אבותי ואבננה ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן מתיב רב יוסף ג) ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש וכתיב ד) בשביעי (בשנת שתים) בעשרים ואחד לחדש ואם איתא בשביעי בשנת ג' מיבעי ליה אמר ר' אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל מתקיף לה רב יוסף חדא דא"כ קשו קראי אהדדי[ב] דכתיב ה) ושיציא ביתא דנא[ג] עד יום תלתא לירח אדר די היא שנת שית למלכות דריוש מלכא ותניא [ב] באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו וכתיב ו) ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך ואם איתא שנת השמינית מיבעי ליה ועוד מי דמי התם כורש הכא דריוש תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כורש שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם מלכותו ומה שמו דריוש מ"מ קשיא א"ר יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתיב

ומה

למנינא אחרינא. לשום מעשה שהיה ובירושלמי[א] דוחה לעולם מניסן מנינן והאי דקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן כו' (א) בירושלמי גרס התיב ר' יצחק והכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה וגו' (בראשית ח) ותני עלה שנת המבול אינה עולה מן המנין תפתר כר"א דאמר בתשרי נברא העולם והכתיב (נחמיה ב) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים ונאמר (שם א) ויהי בחדש כסליו שנת עשרים תפתר כר"א דאמר כל שנה שלא נכנסו לה ל' יום אין מונין אותה שנה שלימה ופריך והא כתיב (שמות מ) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וא"ת[ד] שנה שלישית היא ולא מנאה אלא שניה ע"י שלא נכנסו לה שלשים יום דאין מונין אותה שנה שלימה כלומר אם תרצה לאחות שנה שלישית היתה ולא מנאה אלא שניה שלא נכנסו לה ל' יום והכתיב (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני [בעשרים בחדש] נעלה הענן מעל משכן והא איתא בשתא תמשין יומין ואין מונין אותה שנה שלימה:

שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו. פשטיה דקרא משמע דהאי עובדא דנחמיה בפני ארתחשסתא המלך (ב) היה דהוא דריוש בן אסתר שנבנה הבית בימיו אבל אי אפשר לומר כן דהא בשנת שיתא למלכות דריוש נבנה הבית כדכתיב ושיציא ביתא דנא ובסמוך מייתי לה והך עובדא דהכא בשנת עשרים הוה [דכבר היו ישראל בהשקט ובבטחה[ה]] ועוד דבסמוך פריך רב יוסף לר' אבהו דאמר מניסן מנינן למלכי[ו] ישראל א"כ קשו קראי אהדדי הוה ליה לאקשויי מהאי קרא גופיה דשנת עשרים לחדש[ז] (ג) תשרי קא חשיב וצריך לפרש דהכי קאמר קרא שנת עשרים לארתחשסתא דהוא כורש ראשון של פקידת[ח] המלך דריוש הביא[ט] יין לפניו דהוא דריוש בן אסתר ומעשה הזה בשנה שלישית למלכותו כדכתיב (עזרא ד) באדין בטלת עבידת בית אלהא וגו' עד שנת תרתין לדריוש מלך פרס ובשנת שלש למלכו דבר נחמיה לפני המלך על חומת ירושלים המפורצת כדכתיב בעזרא והיא היתה שנת עשרים לכורש הראשון כדאי' במגילה פרק קמא (דף יא:) תלת דכורש וארדיכר דאחשורוש ושתים דדריוש בן אסתר ובשלישית בקש נחמיה על בנין העיר ומיהו יש לפרש דקרא[י] כפשטיה דבשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבית ונגמר הבנין בשנת שש למלכותו ולא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו והיו נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהעכו"ם (ד) שוללים אותם עד שנת עשרים לדריוש שבקש על חומת העיר עד שעלתה ארוכה לחומת ירושלים כדמוכחי קראי אך בבנין הבית לא נתעסקו שכבר היה בנוי:

ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש (ה) ובשביעית בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה'. תרי קראי נינהו זה אחר זה מיד בנבואה של חגי ואין מפורש שם מה היה בעשרים וארבעה לחודש בששי ואע"פ שהוא תחלת פרשה צ"ל דקאי אפרשה קמייתא דכתיב לעיל מינה ויבאו ויעשו מלאכה בבית ה' (ו) אלהיהם כלומר ביום עשרים וארבעה לחודש בששי דבאותו יום התחילו לסתת באבנים ולנסר בעצים (ז) ובשביעית בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי לזרוס להתחזק על המלאכה:

באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו. דהכי מוכחי קראי כדכתיב (עזרא ו) ושיציא ביתה דנא[כ] לירח אדר וכתיב בתריה דעבדו חנוכת הבית ואחר כך עבדו פסח (ואמר) [ואי מניסן מנינן[ל]] כשעשו פסח היה שנה שביעית וכתיב בתריה אחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא[מ] וכתיב (שם ז) הוא עזרא עלה מבבל וכתיב ויבא ירושלם בחודש החמישי היא שנת השביעית למלך וכתיב (שם) באחד לחדש הראשון הוא יסוד המעלה מבבל והיינו באותו הזמן לשנה הבאה וסמוך לאדר היה ואי מניסן מנינן על כרחך היה שנה שמינית:

הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא. שלשתן כתובים בחד קרא לעיל מקרא דושיציא ביתא דנא והכי כתיב ושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלהא ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס וכתיב ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר דהיא שנת שית לדריוש מלכא:

וארתחשסתא על שם מלכותו. ואף כורש הראשון שנקרא ארתחשסתא כדפרישית לעיל[ס] כמו כן היינו על שם מלכותו:

בשביל

ויבא חנני. מירושלים בא שכבר עלו בני הגולה מימות כורש והיו שם בימיו ובימי אחשורוש וארתחשסתא זהו דריוש שאחר אחשורוש שנבנה הבית בשנת שתים לדריוש[ג] והרבה נשארו בבבל ונחמיה בן חכליה היה שר המשקים למלך בשושן הבירה: **בששי בשנת שתים.** שניהם בנבואת חגי נבדק במקרא ולא נמצא כתוב בפסוק שני בשנת שתים אך י"ל שלפסוק של מעלה הימנו קאי שכתוב בו בשנת שתים: **כורש מלך כשר היה.** כלומר על שם שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו לפיכך מנו לו כמלכי ישראל: **חדא.** דאם מניסן מנינן קשו קראי אהדדי: **באותו זמן לשנה הבאה.** ע"כ שביעית היא לו ממה נפשך: וכתיב בעזרא ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך. ואי מנו לו מניסן שמינית היא: **ועוד.** אנן בדריוש קיימינן ואת אמרת כורש מלך כשר היה: **הוא כורש כו'.** אף דריוש שאחר אחשורוש נקרא כורש: **החמיץ.** נעשה רשע כשעלה עזרא כבר החמיץ: **ומי החמיץ.** כשעלה עזרא: **והכתיב.** באגרת ששלח ביד[ג] עזרא לפחות שהיו לו בארץ יהודה:

ומה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל ג:], ב) [ערכין יג.], ג) עזרא ד כד ומובא במגילה יא סע"ב ע"ש וברש"י, ד) ב., ה) בד"ה שנת.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה למנינא כו' וקאי בניסן כו' וה"ג בירושלמי התיב וכו' ושש מאות שנה בראשון בא' לחדש וגו' ותני עלה: (ב) ד"ה שנת כו' בפני ארתחשסתא המלך דהוא דריוש כו' הבית בימיו היה אבל א"א: (ג) בא"ד דשנת עשרים לחדש דמתשרי קא חשיב: (ד) בא"ד ובחרפה לפי שהאומות היו שוללים אותם: (ה) ד"ה ביום כו' בשנת שתים לדריוש בשביעי בעשרים: (ו) בא"ד מלאכה בבית ה' צבאות אלהיהם: (ז) בא"ד ולנסר בעצים ובשביעי כצ"ל:

תורה אור השלם

א) דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵיו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: וַיָּבֹא חֲנָנִי אֶחָד מֵאַחַי הוּא וַאֲנָשִׁים מִיהוּדָה וָאֶשְׁאָלֵם עַל הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ מִן הַשֶּׁבִי וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: וַיֹּאמְרוּ לִי הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ מִן הַשְּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת יְרוּשָׁלַיִם מְפֹרָצֶת וּשְׁעָרֶיהָ נִצְּתוּ בָאֵשׁ: [נחמיה א, א - ג]

ב) וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ פָּנֶיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב וָאִירָא הַרְבֵּה מְאֹד: וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם יִחְיֶה מַדּוּעַ לֹא יֵרְעוּ פָנַי אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית קִבְרוֹת אֲבֹתַי חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ עַל מַה זֶּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם: וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם יִיטַב עַבְדְּךָ לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנִי אֶל יְהוּדָה אֶל עִיר קִבְרוֹת אֲבֹתַי וְאֶבְנֶנָּה: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשֵּׁגַל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ עַד מָתַי יִהְיֶה מַהֲלָכְךָ וּמָתַי תָּשׁוּב וַיִּיטַב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלָחֵנִי וָאֶתְּנָה לוֹ זְמָן: [נחמיה ב, א - ו]

ג) בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ: [חגי א, טו]

ד) בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר יְיָ בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר: [חגי ב, א]

ה) וְשֵׁיצִיא בַּיְתָה דְנָה עַד יוֹם תְּלָתָה לִירַח אֲדָר דִּי הִיא שְׁנַת שֵׁת לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא: [עזרא ו, טו]

ו) וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ: [עזרא ז, ח]

ליקוטי רש"י

אחד מאחי. אחד מחבירי. **ואשלם על היהודים וגו'.** שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל. **הפליטה.** על שם שנגולו מגלות בבל. **ועל ירושלים.** ועל ענין העיר שאלתי אליהם [נחמיה א ב]. **ויאמרו לי.** השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחלה על ענין היהודים ואח"כ על ענין החומות והשערים. **הנשארים וגו'.** אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפ' לפי שהעובדי כוכבים בוזזים ושוללים אותם. **וחומת ירושלם מפורצת.** וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין ב"ה לבדו. **נצתו.** כמו נולתו (ס"א נלתו כמו נתלו) [שם א ג]. **לארתחשסתא.** הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך [נחמיה ב א]. דריוש השני שמלך אחר אחשורוש ונקרא שלשה שמות דריוש כורש ארתחשסתא [מגילה יא:]. הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא ע"ש המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראי' פרעה [עזרא ו יד]. **יין לפניו.** הביאו יין לפני המלך בחצר. **ואשא את היין.** ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחצר המלך אינו נושא ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך. **ולא הייתי רע לפניו.** ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים [נחמיה שם]. **ואתה אינך חולה.** והרי אין אתה חולה. **אין זה.** אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה. **ואירא הרבה מאד.** ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה [שם ב ב]. **מדוע לא ירעו פני.** מדוע לא יהיו פני רעים. **אשר העיר.** ירושלים שהיא בית קברות אבותי חרבה [שם ב ג]. **על מה זה אתה מבקש.** אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך. **ואתפלל.** ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהיה רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי [שם ב ד]. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' בבעל המאור נוסחא אחרת בסוגיין: ב] [פי' סוף תשלום בנין הבית] (גליון): ג] עי' מהרש"א, רש"ש וחכמת מנוח, והבאה"מ כ' דצ"ל ששלח **בספר** עזרא: ד] בירושלמי **אין תימר**: ה] ת"י (גליון): ו] צ"ל מנינן **לו כמלכי** ישראל (רש"ש ועוד), וכ"ה בתוס' הרא"ש: ז] צ"ל **דמחדש** (רש"ש), ועי' הגהות הב"ח: ח] בדפו"ר **פקיד'** וצ"ל **פקידה**, וכ"ה בתוס' הרא"ש כורש **הראשון** של **פקידה**, והיינו של "פקידת הבית", ור"ל דהאי קרא ליכא לפרושי כפשטיה אלא דארתחשסתא היינו כורש הראשון של פקידה, שהיתה בשנה ראשונה למלכותו שנתן רשות לעלות לירושלים ולבנות הבית (עי' בסוף דבה"י ובריש ס' עזרא וברש"י שם), והמשך הפסוק "המלך יין לפניו" מילתא אחריתא היא וקאי על המלך דריוש בן אסתר וזה היה בשנת שלש למלכותו, כך מבואר בחי' הר"ן: ט] צ"ל **הובא** (באה"מ), ובתוס' הרא"ש ליתא תיבה זו כלל: י] בדפו"ר **קרא** וכ"ה בתוס' הרא"ש: כ] לשון הפסוק הוא ושיציא ביתה דנה **עד יום תלתה** לירח אדר: ל] גי' רש"א (גליון): מ] יש להוסיף **וגו'** (מהרש"א):